

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра історії України та правознавства
Кафедра всесвітньої історії
Музей історії навчального закладу (КДПУ)

До 90-річчя
Криворізького державного
педагогічного університету

До 90-річчя
започаткування підготовки істориків
при КДПУ (КІО, КДІІ)

ІСТОРИЧНА ОСВІТА В КРИВОРІЗЬКОМУ ПЕДУНІВЕРСИТЕТІ: ОСОБИСТІСНИЙ ВИМІР

*Збірник історико-біографічних розвідок
та мемуарних матеріалів*

Збірник засновано 2020 року

Випуск 1

Кривий Ріг — 2020

ПРОФЕСОР МИКОЛА ПАВЛОВИЧ КОВАЛЬСЬКИЙ

В. О Яшин,

канд. іст. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. У цій статті йдеться про час, коли професор Микола Ковальський, видатний український вчений-історик, очолював Криворізький загальнонауковий факультет ДДУ. Додано короткі спогади колишніх студентів М. Ковальського. Вміщено також загальні біографічні відомості про М. П. Ковальського.

Ключові слова: Ковальський, загальнонауковий факультет, Кривий Ріг, КДПУ, історія.

Постать Миколи Павловича Ковальського є настільки унікальною і непересічною, а його науковий спадок настільки значущим, що його життєвому шляху присвячені наукові дослідження, статті і, навіть, дисертації [1–3]. Слід відзначити праці І. Ф. Ковальнової, А. та В. Атаманенків, О. Удада, О. Мельника тощо [1–3, 5]. М. Ковальський був вчителем і наставником величезної кількості науковців, серед яких і деякі теперішні викладачі-історики нашого університету, у тому числі й автор цих рядків. Життєвий шлях Миколи Павловича був пов'язаний з різними містами України: Львів, Острог, Кривий Ріг, Дніпро (Дніпропетровськ) та ін. І хоча з Кривим Рогом пов'язана невелика частина життя вченого, його внесок у налагодження діяльності загальнонаукового факультету є беззаперечним. Саме тут, у Кривому Розі «почали визрівати нові дослідницькі орієнтири які визначили зацікавлення історика на подальші роки» [5, с. 15].

Микола Павлович Ковальський народився 19 березня 1929 року в місті Острог, що на той час перебував у складі Польської Республіки (Другої Речі Посполитої). Його мати, Лідія Олександрівна, походила з династії волинських освітян Кікеців, а батько — з родини православних священників Ковальських [4, с. 26–27]. Мати була вчителькою, а батько, Павло Миколайович — юристом. Рід Ковальських відомий в українській історії. Близьким родичем М. Ковальського був відомий діяч УНР, член Української Центральної ради Микола Миколайович Ковальський (1885–1944). Чоловіком Марії Олександрівни Кікець, тітки М. Ковальського, був Лев Биковський, відомий український бібліограф і член першої Управи Української Вільної Академії наук у Нью-Йорку. Рідний дядько М. П. Ковальського — Володимир Олександрович Кікець був відомим науковцем-хіміком.

У 1939 році Острог був окупований сталінським СРСР, тож, підліткові роки Миколи Ковальського минали в умовах Другої світової війни. Але він не припинив навчання і в 1946 році закінчив Острозьку школу № 1, наступного року — педагогічне училище, після чого вступив на історичний факультет Львівського університету, який успішно закінчив у 1952 році. Цікаво відзначити, що у ті ж роки на тому ж факультеті навчався А. Дольчук, у майбутньому — кандидат історичних наук, доцент КДПУ.

Ще будучи студентом університету, Микола Ковальський обійняв посаду вчителя Острозької семирічної школи № 3, де спочатку викладав англійську мову (тому що не було вакансії вчителя історії), а згодом, з 1951 р., історію й конституцію, та навіть географію. Ю. Святець, один з дослідників постаті М. Ковальського, писав, педагогічні навички, які пізніше прислужилися Миколі Павловичу в роки викладацької праці в середніх школах м. Острога і вузах України, були набуті ним не тільки на викладах університетських професорів та доцентів, але й у результаті самостійного вивчення ще в студентські роки спеціальної літератури з методики викладання історії. Одна з учениць М. Ковальського, професор Г. Швидько, назвала такий цікавий факт, що у школі «молодого вчителя, студента-заочника колеги називали «професором Ковальським» [7, с. 314].

Побутові негаразди та житлові проблеми вимусили М. Ковальського покинути Львів. Так 1963 року він опинився в Кривому Розі на посаді доцента Криворізького загальнонаукового факультету ДДУ, а з грудня 1963 року до січня 1967 М. Ковальський був деканом факультету. На цій посаді Микола Павлович мав багато клопоту. По-перше, це кадрова проблема: на факультеті було всього 12 викладачів з 20, що мали бути за штатним розкладом. При цьому, окрім самого М. Ковальського, не було жодного доцента, а більшість посад обіймали малодосвідчені викладачі, здебільшого — асистенти. Але молодому декану вдалося швидко змінити становище на краще і через короткий час на факультеті працювало вже 27 викладачів, з яких один мав вчене звання доцента, а троє мали ступінь кандидата наук [5, с. 16]. М. Ковальський активно залучав до викладання на факультеті науковців і викладачів Дніпропетровського університету та місцевих фахівців. Зрозуміло, якоюсь мірою це обумовлювалося дефіцитом кадрів, але були в цьому і позитивні моменти: студенти провінційного вишу мали можливість займатися у провідних фахівців та спеціалістів. Таблиці і карти, яких не вистачало, виготовлялися силами студентів (на жаль, традиція виявилася занадто живучою).

На факультеті працювало шість кафедр, до створення яких доклався Микола Павлович: історичних дисциплін, філософії та політекономії, математики і фізики, філології, біології та хімії та іноземних мов. Сам Микола Павлович працював на кафедрі історичних дисциплін, де на той час також працювала криворізький історик-краєзнавець Тетяна Воронова.

Окрему увагу Микола Павлович приділяв зміцненню матеріально-технічної бази факультету і, особливо — бібліотеці. Маючи величезні зв'язки із науковцями по всій тодішній країні, він організував отримання літератури із різних куточків: із Москви, Ленінграду, Києва тощо. До сьогодні в бібліотеці Криворізького державного педагогічного університету зберігаються книги із штампом загальнонаукового факультету. Зрозуміло, важко сьогодні виокремити, які з них були придбані стараннями М. Ковальського, але, без сумніву, це вагома частина.

Для М. Ковальського була притаманна надзвичайна любов до науки і наукового дослідження. Під час перебування на посаді декана загальнонаукового факультету йому вдалося налагодити тут наукову діяльність. Було проведено дві наукові конференції викладачів та студентів, видано низку збірок тез доповідей та наукових статей.

З січня 1967 року загальнонаукові факультети були реорганізовані і передані у підпорядкування педагогічним інститутам на місцях і Микола Павлович став одним з деканів тодішнього Криворізького державного педагогічного інституту. У квітні того ж року, у зв'язку із відкриттям вакансії в ДДУ, Микола Павлович переїхав до Дніпропетровська, де й продовжив свою наукову діяльність на історико-філологічному факультеті.

Яким же Микола Павлович запам'ятався нам, його студентам? Професора М. Ковальського автор цих рядків побачив вперше, навчаючись на I курсі історичного факультету тодішнього ДДУ. Він читав у нас «історичну бібліографію», зошит з конспектами з якої зберігається у автора й дотепер. На його лекціях було завжди тихо, на семінарах же працювали усі. Професор страшенно не любив запізнь, його це доводило, здавалося, ледь не до сказу, тому, хто запізнівся — краще було вже й не заходити. Микола Павлович унікально поєднував академічний демократизм, повагу до студента і, разом з тим, завжди тримав дистанцію, притаманну класичним стосункам вчителя і учня, професора й студента. Він міг запросто приєднатися до студентської розмови в курілці (він палив), але ніколи ані він, ані ми, студенти, не дозволяли та й не намагалися перейти ту невидиму дистанцію, що

відділяла нас, першачків, від метра. Згадується його трохи грасуюче «р»: «Ето не книжечка, ето б'ошюга». Чомусь запам'яталася саме ця фраза, сказана ним одному з нас у відповідь на якесь запитання. Миколі Павловичу була притаманна повага до студентів. Зокрема, він завжди підкреслював, що все, що ми пишемо, усі ці наші, як тепер зрозуміло, дуже недолугі курсові, то є наукова робота, при чому справжня наукова робота. Ця його оцінка наших закарлюк надзвичайно окриляла. Особливо ця повага до нас стала видною на контрасті, коли інший викладач, на сьогодні вже покійний, якимось зневажливо кинув: «та що ви там можете нового нашкарятати у своїх курсових?». Микола Павлович, упевнені, такого собі ніколи б не дозволив. Запам'ятався й зовнішній образ професора: каракулева шапка, довге синє пальто і шкіряний саквояж, усе родом десь із моди 1950-х років. Класичний художній образ вченого для тодішніх фільмів: бери і вставляй в кіно. Він дійсно мав те, що називається «харизма».

Обов'язковою складовою роботи історика М. Ковальський вважав роботу із джерелами. Починаючи з кінця 1970-х років студенти історичного факультету Дніпропетровського університету щорічно проходили практику в ЦДІА України в м. Київ. Для деякого архівні студії стали науковою лабораторією. Починаючи з курсових робіт, тематика досліджень переростала в кандидатські, а згодом і докторські дисертації, джерелом для яких були документи ЦДІАК України [7]. Наталя Печеніна, колишня студентка Миколи Павловича, а нині кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України та правознавства КДПУ, згадує: «Взимку 1986 року, ми, група студентів третього курсу історичного факультету Дніпропетровського державного університету (так тоді називався нинішній Дніпровський національний університет), проходили архівну практику в місті Київ, працювали в Центральному архіві давніх актів (сьогодні — Центральному державному історичному архіві України у м. Київ). Керівником практики був Микола Павлович Ковальський. Під його керівництвом студенти досліджували фонди відділу давніх актів, зокрема, стародруковані книги. З книг були зроблені фотокопії, з якими ми працювали. До сьогодні пам'ятаю загадкове (як для 20-літнього студента) слово «мікрофіші», яким користувався Микола Павлович, специфічно його промовляючи. Нас забезпечували спеціальними приладами, щоб можна було прочитати ці документи, а Микола Павлович коментував все, що ми читали та допомагав розбирати тексти XV–XVI століть, пояснюючи правила читання стародруків. Пам'ятаю завзятість Миколи Павловича у всьому, що стосувалось тих

книг, його цікаві розповіді про важливість вивчення джерел. Можливо, саме це й вплинуло на мою подальшу професійну долю, адже сьогодні я викладаю саме «Джерела з історії України» [6].

У 1994 році Микола Павлович остаточно покинув Дніпропетровськ і переїхав до Острога, до батьківської оселі. Там від став біля витоків створення університету «Острозька академія», де до кінця життя обіймав посаду проректора з наукової роботи.

5 жовтня 2006 року Микола Павлович Ковальський відійшов у вічність.

Література та джерела

1. Атаманенко А., Атаманенко В. Микола Павлович Ковальський (з нагоди 70-ліття). Український історик. 1999. Ч. 2–4. С. 241–255.
2. Ковальова І. Я мала щастя працювати разом з М. П. Ковальським. Наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Острог, 2008. Вип. 12. С. 5–11.
3. Удод О. Історик: духовність, праця, самовідданість (до 40-річчя наукової діяльності М. П. Ковальського). Дніпропетровський істор.-археогр. зб. Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. Дніпропетровськ, 1997. С. 29–40.
4. Близняк М. Спогади професора Миколи Павловича Ковальського «Про тих, кого пам'ятаю і шаную (роздуми про коло особистостей, з якими доводилось зустрічатись і співпрацювати)». Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Вип. 22. С. 25–48.
5. Мельник О. В. Кривий Ріг у науковій та педагогічній кар'єрі Миколи Ковальського (1963–1967 роки). Молодий вчений. № 12 (27). Ч. 3. Грудень 2015. С. 15–18.
6. Особисті спогади Н. Печеніної про М. П. Ковальського (усний матеріал).
7. Святець Ю. Професор Микола Павлович Ковальський (1929–2006) як педагог та організатор науки. Наддніпрянська Україна. Вип. 10. Дніпропетровськ, 2012. С. 313–321.